

УДК 34 С (2m)
ББК 67.400.1 (2m)

К.Т. МУХТОРОВ

КОНСТИТУТСИОНАЛИЗМИ ТОҶИКИСТОН: МАСОИЛИ ҲУҚУҚИИ ТАТБИҚ ВА РУШДИ ОН

Давлат ҳамчун ташкилоти махсуси ҳокимияти сиёсӣ ва субъекти муносибатҳои байналхалқӣ бо санади эъломиявии истиқлолияти давлатӣ ва қонуни асосиаш ба ҷомеаи ҷаҳонӣ муаррифӣ карда мешавад. Сарқонуни давлат дар давраҳои ибтидоии ташаккулёбии худ ҳамчун «Эъломия» [8, с. 45], «Созишнома», «Хартия», «Қонуни асосӣ» ва ӯ худ «Қонуни конститусионӣ» [7, с. 4] ном бурда мешуд.

Вожаи «конститутсия» маънои «сохт, муқаррар кардан» - ро дошта, барои ифодаи қонуни асосии давлат дар ҷараёни инқилобҳои буржуазӣ пайдо шудааст. Дар даврони феодалӣ бошад мафҳуми мазкур мазмунан дигар чизро ифода менамуд. Конститутсияҳои Амрико (соли 1787) ва Фаронса (соли 1791) аввалин конститутсияҳои буржуазӣ эътироф карда шудаанд.

Аз ҳамин давра сар карда марҳилаи падиасозии конститусионӣ ҳамчун дурнамои идоракунии маҳдуд дар доираи конститутсия оғоз мегардад. Худи дурнамои конститусионӣ (давлати конститусионӣ, идоракунии конститутсионӣ, волоияти ҳуқуқ) бошад аз ғояҳои ҳуқуқи табиӣ сарчашма гирифта, антитезаи буржуазияю демократии истибдоди феодалӣ ба ҳисоб меравад.

Конститутсия ҳамчун қонуни асосии давлат манфиатҳо ва иродаи халқ ӯ худ гурӯҳҳои (табақаҳои) алоҳидаи иҷтимоии ҷамъиятро ифода намуда, асосҳои муҳими сохтори ҷамъиятӣ ва ташкили ҳокимияти давлати дахлдорро дар заминаи манфиатҳои онҳо мустаҳкам месозад.

Конститутсия ҳамчун санади олии ҳуқуқии давлатӣ аз рӯи нишонаҳои ҳуқуқӣ, иҷтимоӣ, ифодакунии демократия, шакл, тартиби қабул ва тағйирдиҳӣ, доираи амал, мақсаднокӣ тасниф карда мешавад.

Дар таълимоти ҳуқуқии муосир моҳияти Конститутсия як навъ шартномаи ҷамъиятӣ маҳсуб шудааст, ки дар он муносибатҳои муҳими давлат ва шаҳрванд муқаррар карда мешаванд.

Назариядонҳои конститутсия бар он ақидаанд, ки Конститутсия на танҳо доираи ҳокимияти давлатиро маҳдуд мекунад, балки дар як вақт мурофияи баамалбарории функцияҳои ҳокимиятиро низ муқаррар менамояд.

Ҳамчун санади сиёсӣ ҳуқуқӣ ва фишурда конститутсия бояд, ки меъёрҳои махсусан муҳимро танзим намуда, таъиноти иҷтимоии худро иҷро намояд.

Қобили қайд аст, ки меъёрҳои ҳуқуқии одӣ аз меъёрҳои конститусионӣ на танҳо аз лиҳози муқарраркунии усул ва шаклҳои баамалбарории ҳокимияти давлатиашон, балки ҳамчунин аз ҳисоби муҳимияти матлаби батанзимандозии ҳуқуқиашон низ фарқ мекунанд. Дар қиёс аз қонунҳои одӣ Конститутсия муно-

сибатҳои ниҳоят муҳими ҳаёти сиёсии давлат ва ҷамъиятро танзим менамояд. Меъёрҳои *муҳимияти муносибатҳои ҳуқуқӣ* низ пурра муайян набуда, вобаста ба ҳар як давлат – шакли идоракунии, сохти давлатӣ, речаи сиёсӣ, низоми ҳуқуқӣ, дурнамои идеологӣ ва ба ин монанд махсусиятҳо фарқ мекунад...

Дар Тоҷикистон 5 маротиба Конститутсия қабул карда шудааст, ки ин вобаста ба шаклҳои давлатдорӣ ба се давра тақсим карда мешаванд:

Давраи якум, ин давраи дар мухторият қарор доштани Тоҷикистон дар ҳаёти ҶШС Узбекистон махсуб меёбад. Анҷумани дуҷуми ҶМШС Тоҷикистон 28 апрели соли 1929 Конститутсияи аввалини ҷумҳуриро қабул кард, ки он мувофиқи Конститутсияи ИҶШС (соли 1924) ва Конститутсияи ҶШС Узбекистон (соли 1927) таҳия карда шуда буд.

Давраи дувум, ин давраи қабули се Конститутсияи ҶШС Тоҷикистон дар асоси қабул шудани Конститутсияҳои нави ИҶШС ба ҳисоб меравад.

Конститутсияи аввалини ҷумҳурии иттифоқии Тоҷикистон 25-уми феввали соли 1931 дар Анҷумани ҷоруми шӯроҳои Тоҷикистон қабул карда шудааст.

Конститутсияи ҶШС Тоҷикистон бошад якуми марти соли 1937 дар Анҷумани шашуми ҷумҳуриро шӯроҳои ҷумҳурӣ қабул гардида буд.

Конститутсияи соли 1978 санаи 14 апрел дар Иҷлосияи ҳаштуми ғайринавбатии Шӯрои Олии ҶШС Тоҷикистон, даъвати нӯҳум қабул карда шуда буд. Ва ниҳоят давраи савум, ин давраи қабули Конститутсияи нави давлати соҳибистиклоли Тоҷикистон – 6 ноябри соли 1994.

Қобили зикр аст, ки хусусан Конститутсияи соли 1978 бо тағйири иловаҳои соли 1990, ки дар асоси Эълумияи истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба амал пазируфта шуда буд, дар барпоёбии ҷумҳурии тозаистиклоли Тоҷикистон нақши тақдирсоз гузоштааст.

Ҳадафҳои сиёсӣ иҷтимоии қабули Конститутсияи нави ҷумҳурӣ бошанд ин пеш аз ҳама *таъмини ҳаёти осудаву оромии халқ, бартараф кардани оқибатҳои ҷанг, ноил гаштан ба созиши миллӣ, гузаштан ба иқтисоди бозоргонӣ, мӯътадил фаъолият кардани сохторҳои давлатӣ, ба роҳ мондани муносибатҳои байналмилалӣ* ва ғайра махсуб меёфтанд [3, с. 187].

Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон [5] ҳамчун поягузори давлати соҳибистиклол, ҳуқуқбунёд, демократӣ, дунявӣ, ягона ва иҷтимоии Тоҷикистон 6-уми ноябри соли 1994 нахустин маротиба дар асоси изҳори иродаи бевоситаи халқи Тоҷикистон бо тариқи райъпурсии умумихалқӣ қабул гардид. Халқи Тоҷикистон худро боифтихор ҷузъи ҷудонашавандаи ҷомеаи ҷаҳонӣ, дар назди наслҳои гузашта, ҳозираю оянда масъул, пуштибони соҳибистиқлолии давлати худ, эҳтиромгузори ҳуқуқи озодиҳои шахс ва истиқлолияти давлатҳои ҷаҳон, таҳкимбахши дӯстии тамоми халқияту миллатҳо ва бунёдгари ҷомеаи адолатпарвар эълон дошт.

Конститутсия тарғиботи асосии ҳуқуқии ҳаёти ҷомеа буда, аз ҷиҳати мазмуни худ қонуни асосии мамлакат мебошад, ки сохти ҷамъиятӣ ва давлатӣ, муносибатҳои муштараки зинаҳои ҳокимият, ташкили фаъолият ва ҳадди ваколатҳои мақомоти олии ҳокимият, асосҳои ташкили идоракунии давлатӣ ва худидоракунии маҳаллӣ, низоми ҳокимияти судӣ, самтҳои асосии сиёсати хориҷии ҷумҳурӣ, вазъи ҳуқуқии инсон ва шахрвандро муайян ва мустаҳкам

намуда, арзишҳои олии (милливу фарҳангии) халқу миллатҳоро дар худ инъикос менамояд.

Чӣ тавре ки олими рус В.Е. Чиркин қайд намудааст: «Барои он ки Конститутсия амал кунад, дар вай бояд шароити воқеии давлат, сатҳи маърифати ҳуқуқии аҳоли, иродаи халқ барои таҳкими асосҳои демократӣ ва баамалбарории ислоҳоти иҷтимоию иқтисодӣ ва ба ин монанд дигар омилҳои ҳаёти ҷамъиятӣ ба инобат гирифта шаванд» [8, с.67].

Ҳамин тариқ Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон, чи тавре ки дар боло қайд намудем, дар асоси ташкил шудани давлати соҳибистиклоли Тоҷикистон қабул гардида, асосҳои сохтори конститутсионии Тоҷикистонро дар худ мустақкам намуда, усул ва роҳҳои баамалбарории онҳоро бо назардошти фарҳанги миллий ва арзишҳои умумибашарӣ муайян месозад. Ба сифати асосҳои сохтори конститутсионӣ дар Тоҷикистон ҳокимияти халқӣ (соҳибхитияри халқӣ), мавҷудияти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун ташкилоти (маҳсуси сиёсӣ) ҳамаи халқ, эътирофи инсон ва ҳуқуқу озодиҳои он ҳамчун арзиши оӣ, демократия ҳамчун асоси ҳаёти давлатию ҷамъиятӣ, гуногунандешии сиёсиву мафкуравӣ, гуногуншаклии моликият ва фаъолияти озоди иқтисодӣ ва ба ин монанд арзишҳо баромад мекунад.

Президенти ҷумҳурӣ, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ин воқеаи тарихиро ҳамчун дастоварди миллий баҳо дода қайд менамояд, ки: «Воқеан қабули Конститутсияи нави давлати соҳибистиклоли Тоҷикистон имкон дод, ки низомии мукаммали ҳуқуқиву сиёсӣ ташаккул ёфта, асосҳои рушди устувор ва пешрафти иқтисодиву иҷтимоии мамлакат ба вучуд оварда шаванд» [2, с. 36].

Асолати Конститутсия бояд пеш аз ҳама дар мавҷуд будани имкониятҳои татбиқи бемайлонии худӣ он ифода мегардад. Масъалаи татбиқи меъёрҳои конститутсионӣ воқеан бисёрҷабҳа буда, кӯшиш менамоем, ки оид ба шаклҳои асосии ҳуқуқӣ-давлатии амалигардонии он таҳлилҳо гузаронем.

Нахуст, қабл аз оғози таҳқиқ зарур мешуморем, ки ба мазмуни мафҳуми «татбиқи конститутсия» равшанӣ андозем. Дар адабиётҳои ҳуқуқӣ мафҳумҳои «амалишавии конститутсия» маъмулан ба чашм мерасад, ки дар аксар ҳолатҳо ҳаммаъноии мафҳуми «татбиқи конститутсия» истифода мешавад. Дар асл ин ду мафҳум ба ҳам тавбаам набуда, миёни онҳо фарқияти маъноӣ мавҷуд аст...

Конститутсия ҳамчун санади меъёрию ҳуқуқии қувваи олии ҳуқуқидошта муддати тӯлонии таърих амал карда истода, чун унсурҳои хатмии инкишофи ҳуқуқӣ-давлатии рушди ҷамъият баромад мекунад. Қувваи амали Конститутсия хусусияти мунтазамро дошта, танҳо дар сурати қабули Конститутсияи нав метавонад, ки Конститутсияи пешина қувваи амали худро гум кунад.

Чуноне, ки Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 1978 бо ҷумла тағйироту иловаҳо танҳо аз лаҳзаи қабули Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 1994 қувваи амал намудани худро гум кард.

Ҳамин тариқ *татбиқи Конститутсия – ин фаъолияти мақсадноки субъектони босалоҳият – мақомоти давлатӣ, мақомоти худидоракунии маҳаллӣ, шахсонии мансабдорӣ онҳо, шахрвандон ва иттиҳодияҳои ҷамъиятии онҳо барои баамалбарории асосҳои сохтори давлатӣ ва ҷамъиятӣ, ҳуқуқ ва озодиҳои шахс ба ҳисоб меравад.*

Татбиқи меъёрҳои конститусионӣ асосан дар ҳаёт татбиқ намудани муқаррароти Конститутсияро дар сатҳи дилхоҳ ва шаклҳои муайян тақозо мекунад. Дар илми ҳуқуқи конститусионӣ чунин шаклҳои ҳуқуқию давлатии татбиқи меъёрҳои конститусионӣ маъруфанд: 1) ташкили иҷроиши меъёрҳои конститусионӣ; 2) баамалбарории бевоситаи меъёрҳои конститусионӣ бо роҳи истифодабарӣ ва риоякунӣ; 3) татбиқи чораҳои тарбия ва дар ҳолатҳои зарурӣ истифодаи чораҳои маҷбуркунӣ барои иҷроиши меъёрҳои конститусионӣ ва пешбинии ҷазо барои иҷро накардани онҳо; 4) тафсири меъёрҳои конститусионӣ.

Чи тавре ки дар боло қайд намудем, шакли якуми татбиқи меъёрҳои конститусионӣ – ин ташкили иҷрои меъёрҳои конститусионӣ махсуб меёбад.

Ба сифати шаклҳои ташкилии татбиқкунандаи меъёрҳои конститусионӣ метавон санадҳои меъёрии дар асоси Конститутсия таълифшудаи муқарраркунанда ва аниқкунандаи меъёрҳои конститусиониро номид, ки бо мақсади муайянкунии тартиби истифодабарӣ, риоя ва татбиқи онҳо қабул карда шудаанд. Дар навбати худ ин ба муқаррароти Конститутсия (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бобати қувваи бевоситаи амали меъёрҳои конститутсия (м. 10) муҳолиф намебошад. Меъёрҳои конститусионӣ вобаста ба хусусиятҳои танзимкуниашон гуногун татбиқ карда мешаванд:

Якун, дар Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон як қисм меъёрҳои ҷой дода шудаанд, ки бевосита амал мекунанд. Яъне метавон аз меъёри дахлдори Конститутсия бевосита иқтибос овард. Чунин меъёрҳо дар бобҳои гуногуни Конститутсия ҷой доранд: дар тавсифи принципҳои асосҳои сохтори конститусионӣ, вазъи ҳуқуқии инсон ва шаҳрванд; дар ташкил ва фаъолияти мақомоти ҳокимияти давлатӣ ва ғайра. Аммо бо назардошти он ки Конститутсия ҳамчун қонуни махсус дорои функцияҳои сиёсӣ ва мафкуравӣ мебошад, микдори чунин меъёрҳо низ на он қадар зиёданд.

Агар мо гӯем, ки меъёрҳои Конститутсия бе механизмҳои иловагии ҳуқуқӣ татбиқ мешавад, он гоҳ иштибоҳе хоҳад буд, зеро татбиқи меъёри Конститутсия метавонад, ки танҳо ва бевосита дар асоси санади Суди конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон татбиқ гардад. Дар сурати ба миён омадани ихтилоф миёни меъёри Конститутсия ва қонуни оддӣ сараввал бояд ки меъёри хилофи Конститутсия бекор карда шавад ва пас Конститутсия бевосита амал кунад.

Дуом, амали танзимкунии меъёрҳои Конститутсия дар он зоҳир мешавад, ки онҳо метавонанд танҳо дар маҷмӯъ бо дигар меъёрҳои дар қонунгузории ҷорӣ мустақкамшуда пурра татбиқ гарданд. Ин хусусияти Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон пеш аз ҳама дар он ифода меёбад, ки дар он тавассути меъёрҳои ҳаволакунанда зарурати таҳия ва қабули қонунҳои моҳияти онро ифодакунанда пешбинӣ карда шудаанд. Дар асл чӣ тавре ки конституционалисти машҳури Русия С.А. Авакян бисёр ҷолиб қайд намудааст: «конститутсия набояд то ба сатҳи танзими муносибатҳои конкретӣ паст фарояд» [1, с. 194]. Қиёси меъёрии Конститутсияҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Федератсияи Русия аз рӯи ҳаҷми танзими муносибатҳои ҷамъиятӣ нишон медиҳад, ки дар Конститутсияи Русия баъзе муносибатҳо каме васеътар танзим ёфтаанд. Масалан, танзими ҳуқуқии худидоракунии маҳаллӣ. Агар худидоракунии маҳаллӣ дар Конститутсияи ҚТ танҳо дар қисми 6-уми моддаи 78 ишора шуда

бошад, дар Конститутсияи ФР ба ин институти ҳокимият як боби алоҳида бахшида шудааст.

Дар чунин ҳолат меъёрҳои Конститутсия бо меъёрҳои қонунҳои соҳавӣ пурра карда мешаванд. Чунин намуди меъёрҳои метавон ба ду гурӯҳ ҷудо намуд: якум, меъёрҳои, ки зарурати қабули қонунҳои конституциониро тақозо мекунанд; дуюм бошад меъёрҳои, ки қабули ин ё он қонунҳои одиро пешбинӣ мекунанд.

Баробари таҳлили меъёрҳои муқарраркунанда ва банақшагирандаи қабули қонунҳои тақмилдиҳандаи мазмун ва моҳияти Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян карда шуд, ки зарурати қабули зиёда аз 59 қонунҳои конституционӣ ва одӣ ба миён омадааст. Вобаста ба меъёрҳои муайянкунӣ ва намуд қонунҳои мазкурро метавон ба тариқи зайл гурӯҳбандӣ намуд:

а) Қонунҳои конституционие, ки қабули онҳо дар Конститутсия пешбинӣ шуда, қабул карда шудаанд – 14-то (моддаҳои 7, 15, 47, 48, 49, 51, 66, 74, 78, 83, 84, 89, 95); б) Қонунҳои конституционие, ки қабулашон дар Конститутсия пешбинӣ шуда, вале то ҳол қабул карда нашудаанд – 1-то (Масалан, дар моддаи 61 Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон тафсири Конститутсия дар шакли қонуни конституционӣ пешбинӣ гардидааст); в) Қонунҳои конституционие, ки бе нишондоди Конститутсия қабул карда шудаанд – 1-то (Қонуни конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 4 ноябри соли 1995, №106 «Дар бораи райъпурсии Ҷумҳурии Тоҷикистон»); г) Қонунҳои оддӣ амалкунандае, ки қабулашонро Конститутсия муқаррар намудааст – 22-то; ғ) Қонунҳои конституционие, ки аз дурнамои банақшагирии Конститутсия берун монда, вале, вобаста ба пурраномаи меъёрҳои Конститутсия зарурият ба қабулро доранд; д) Қонунҳои оддӣ, ки аз дурнамои банақшагирии Конститутсия берун монда, вале вобаста ба пурраномаи меъёрҳои Конститутсия зарурият ба қабулро доранд – 2-то (Масалан, дар банди 26 моддаи 69-уми КҶТ ба салоҳияти Президент додани ҳуқуқи паноҳгоҳи сиёсӣ ба шахрвандони хоричӣ воғузур карда шудааст, вале ба андешаи мо ин муносибати ҳуқуқӣ дар ҳаҷми меъёрҳои алоҳида кофӣ набуда, қабули қонуни мустақилро тақозо мекунанд); е) Қонунҳои оддӣ, ки бе нишондоди махсуси Конститутсия қабул карда шудаанд – 17-то (Масалан, нишондоди моддаи 31-уми КҶТ «Шаҳрванд ҳақ дорад шахсан ва ё яқоя бо дигарон ба мақомоти давлатӣ мурочиат намояд» ва мувофиқан қабул шудани Қонуни ҚТ «Дар бораи мурочиати шахрвандон»; нишондоди қисми 2 моддаи 34-уми КҶТ «Падару модар барои тарбияи фарзандон... масъулан» ва қабул шудани Қонуни ҚТ «Дар бораи масъулияти падару модар дар таълим ва тарбияи фарзанд»).

Шакли дуҷуми татбиқи меъёрҳои конституционӣ – ин бо роҳи *истифодабарӣ* ва *рӯякунӣ* бевосита ба амалбарории меъёрҳои Конститутсия ба ҳисоб меравад. Махсусияти меъёрҳои конституционӣ дар он ифода меёбанд, ки онҳо на танҳо дар муносибатҳои ҳуқуқӣ, балки дар муносибатҳои ғайриҳуқуқӣ низ татбиқ карда мешаванд.

Истифодабарии меъёрҳои конституционӣ инчунин шакли татбиқи меъёрҳои конституционӣ мебошад, ки моҳияти он дар ба амалбарории ҳуқуқ аз рӯи

имкониятҳои кафолатдодашуда ба вучуд меоянд. Хусусиятҳои хоси шакли мазкур дар он зоҳир мешавад, ки он рафтори фаъоли қонунии субъектҳоро тақозо мекунад.

Дар фарқият аз иҷроӣ бошад истифодабарӣ ба ҳуқуқҳои субъективӣ тобеш мебошад. Яъне, шаҳрванд дар доираи имкониятҳои истифодабарии ҳуқуқ амал ва рафтор менамояд. Масалан, истифодабарии ҳуқуқи интиҳоботӣ ва ғайра

Риоякунӣ – ин чунин шакли татбиқкунии мебошад, ки тибқи он субъектҳои ҳуқуқистифодабаранда рафтори худро бо риояи манъиётҳои қонунӣ ба роҳ мемонанд. Хусусиятҳои хоси шакли мазкур дар он зоҳир мешавад, ки субъектҳо дар асоси меъёрҳои манъкунандаи Конститутсия ғайрифавоқеъ ҳаракат намуда, танҳо вазифаҳои ба ӯҳдаашон вогузоштаҳо иҷро мекунанд. Масалан, ӯҳдадорӣ ҳар як шаҳрванд барои додани андозу пардохтҳо (моддаи 45); ҳифзи табиат, ёдгориҳои таърихиву фарҳангӣ (моддаи 44).

Шакли сеюми татбиқи меъёрҳои конститусионӣ ин истифодаи чораҳои тарбия, ҳавасмандгардонӣ ва дар ҳолатҳои зарурӣ чораҳои маҷбуркунӣ барои татбиқи меъёрҳои конститусионӣ мебошад. Одатан зери таъсири меъёрҳои конститусионӣ боварикунонии шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон барои иштироки фаъол дар ҳалли масъалаҳои муҳими давлатӣ чамъиятӣ фаҳмида мешавад. Паҳлӯҳои арзишманд ва афзалиятноки таъсири Конститутсия ба рафтори одамон ба дараҷаи ҷаҳонбинӣ, эътимодноки ва мақсадҳои ҳаётии он алоқамандӣ дорад.

Барои ҳамин шаҳрвандон, хусусан донишҷӯён бояд, ки Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон – Сарқонуни ватани худро хуб донанд ва эҳтиром намоянд.

Шакли чоруми татбиқи меъёрҳои конститусионӣ ин тафсири Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад. Дар илми ҳуқуқшиносӣ намудҳои тафсири расмӣ, ғайрирасмӣ, казуалӣ ва аутентикӣ мавҷуданд.

Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 1994 институти тафсири расмӣ конститутсияро дар меъёрҳои худ ворид намуда, ҳамзамон мақомоти босалоҳияти онро мақоми олии намояндагӣ ва қонунгузори кишвар - Маҷлиси Олии муқаррар намудааст (қ. 3 м. 61). Дар Конститутсияи соли 1978 ҶШС Тоҷикистон тафсири қонунҳо ба салоҳияти Президиуми Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (қ. 6 м. 110) вогузор шуда буд. Бо қабули Конститутсияи 1994 бошад тафсири Конститутсия ва қонунҳо ба салоҳияти Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон гузашт (қ. 2 м. 49). Пас аз 5 сол бошад баробари ворид намудани тағйироту иловаҳо ба Конститутсияи 1994 дар соли 1999 меъёр оид ба тафсири қонунҳо аз танзими конститусионӣ берун карда шуд. Бо вучуди ба зарурат то ҳол дар Тоҷикистон тафсири расмӣ Конститутсия таҳия ва қабул карда нашудааст. Сухан дар хусуси тафсири расмие меравад, ки ҳамчун санади дорои қувваи махсуси ҳуқуқӣ барои ҳамаи субъектҳои ҳуқуқтатбиқкунанда характери ҳатмиро дорад.

Мақсади тафсир дар он зоҳир мешавад, ки чӣ тавр дуруст муқаррар кард, ки ин ё он меъёри конституциониро чӣ гуна бояд фаҳмид. Оё тафсири васеъ метавонад, ки барои татбиқи дурусти меъёрҳои дахлдори конститутсия шарту шароити заруриро ба миён оварад. Албатта, баробари шарҳу тафсири

Конститутсия меъёри нав ба миён меояд, ки он моҳиятан қувваи олии ҳуқуқиро соҳиб мешавад [1, с. 209].

Қабули тафсири босалоҳият ва манфиатбахши Конституция аз субъекти қабулкунандаи он вобастагии бисёр калон дорад. Масалан, шарҳи расмӣ Конституция дар шакли қонуни конституционӣ аз тафсири меъёрии Конституция вобаста ба муроҷиати мақомоти ба он ҳуқуқдор фарқ мекунад. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои шарҳи расмӣ як модда зарур аст, ки мо қабули расмӣ қонуни конституциониро интизор шавем. Дар Федератсияи Руссия бошад аллакай садҳо тафсири расмӣ меъёрҳои алоҳидаи Конституция аз ҷониби Суди конституционӣ ФР қабул карда шудаанд. Албатта ин мавзӯё васеъ ва доманадор буда, мавриди баҳси олимони соҳаи ҳуқуқи конституционӣ ватанӣ қарор дорад [4, с. 55-62].

Бо мақсади таъмини волоияти Конституция (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон дар низоми ҳуқуқи кишвар, мутобиқати ҳамаи санадҳои меъёрии ҳуқуқи Тоҷикистон бо Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, фаҳмиши ягонаи матни Конституция, шинос намудани оммаи васеи халқ бо меъёрҳои конституционӣ Президенти Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми худ ба Маҷлиси Олӣ аз 25 апрели соли 2008 иброз намуд, ки «... вақти он расидааст, ки аз ҷониби олимони ҳуқуқшиносии мамлакат тафсири илмиву оммавии Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳия карда, то ҷашни 15-солагии қабули ин ҳуҷҷати сарнавиштсоз аз ҷоп бароварда шавад» [7, с. 13].

Дар ҳамин замина соли 2009 аз ҷониби як гурӯҳ олимони маъруфи ҷумҳурӣ «Тафсири илмӣ Конституцияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон» қабул карда шуд. Воқеан ин тафсир дар сатҳи касбӣ навишта шудааст, вале таҳлили методологӣ он нишон медиҳад, ки дар вақти тафсир баъзе усулҳои герменевтикаи конституционӣ ба назар гирифта нашудаанд. Чунончи, агар дар Конституция меъёри муносибате танзим наёфта бошад, пас шарҳи он низ номумкин аст [6, с. 309]. Масалан, дар қ. 6 моддаи 78 Конституция омадааст, ки «Мақомоти худидоракунии шаҳрак ва деҳот ҷамоат аст, ки тартиби ташкил, ваколат ва фаъолияти онро қонун танзим менамояд». Оиди табиати сиёсӣ ҳуқуқӣ, асосҳои ҳудудӣ, моддиву молиявӣ, низом, принципҳо ва дигар асосҳои ташкил ва фаъолияти он ягон меъёри алоҳида муқаррар карда нашудааст, аммо дар тафсир чунин шарҳ дода шудааст, ки «Ҷамоати шаҳраку деҳот ... ба низоми мақомоти ҳокимияти давлатӣ шомил намегардад» [7, с. 13]. Ҳол он ки вазъи ҳуқуқии мақомоти худидоракунии маҳаллӣ дар ҳалли масъалаҳои ҳуқуқию сиёсӣ ва муроғиаҳои судӣ ниҳоят зарур мебошад.

Дар маҷмӯъ метавон хулоса намуд, ки дар Тоҷикистон конституционализм зина ба зина рушд ёфта, барои татбиқи бемайлони муқаррароти конституционӣ заминаҳои наву мусоиди сиёсӣ, иҷтимоиву ҳуқуқӣ фароҳам оварда шуда истодааст.

Калидвожаҳо: моҳияти иҷтимоиву сиёсӣ конституция, татбиқи конституция, давлати конституционӣ, идоракунии конституционӣ, ҷомеаи конституционӣ, танзими конституционӣ

Пайнавишт:

1. Авакьян, С.А. Конституция России: природа, эволюция, современность: 2-е изд./ С.А. Авакьян. – М.: РЮИД, «Сашико», 2000. – 582 с.
2. Бобочон, М. Адолатпаноҳ / М. Бобочон. - Хучанд: Анис, 2002. – 367 с.
3. Имомов, А. Нақши Конституция дар бунёди давлатдории миллии тоҷикон / А. Имомов. -Душанбе: Офсет Империя, 2011. – 358 с.
4. Имомов, А. О проблемах толкования конституции и законов Таджикистана / А.О. Имомов // Центральная Азия. -1998.- №1.
5. Конституцияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон.- Душанбе, 2004.
6. Кряжков, В.А., Лазарев Л.В. Конституционная юстиция в Российской Федерации / В.А. Кряжков, Л.В. Лазарев. - М., 1998. – 346 с.
7. Тафсири илмию оммавии Конституцияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон. - Душанбе: Шарқи озод, 2009. – 520 с.
8. Чиркин, В.Е. Сравнительное конституционное право / В.Е. Чиркин. -М., 1997. – 376 с.

Reference Literature:

1. Avakyan, S.A. Constitution of Russia: Nature, Evolution Modernity: 2nd ed. -M.: RYUID, "Sasha", 2000. 582 p.
2. Bobojon, M. The Man who Advocates Justice. -Khujand: Anise. 2002. -367 pp.
3. Imomov, A. The Role of the Constitution in the Formation of the National State of Tajiks. -Dushanbe: Offset Empire, 2011. -358 pp.
4. Imomov, A. On the Problems of Interpretation of the Constitution and Laws of Tajikistan // Central Asia. 1998. №1.
5. The Constitution of the Republic of Tajikistan. Dushanbe: Nashir. 2004.
6. Kryazhkov, V.A., Lazarev, L.V. Constitutional Justice in Russian Federation. -M., 1998. -346 p.
7. Scientific and public comments of the Constitution of the Republic of Tajikistan. - Dushanbe: Sharki ozod («Freedom of the Orient»).- 2009. -520 p.
8. Chirkin, V.E. Comparative Constitutional Law. -M., 1997. -376 p.

Конституционализм Таджикистана: правовые вопросы его реализации и развития

Ключевые слова: социально-политическая сущность Конституции, реализация Конституции, конституционное государство, конституционное управление, конституционное общество, конституционное регулирование.

Настоящая тема является одной из наиболее актуальных тем науки конституционного права, в ней дан анализ концептуально-теоретических основ института конституционализма в Республике Таджикистан, а также социально-правовые предпосылки для дальнейшего его совершенствования. В статье отмечается, что только в случае организации инфраструктуры конституционализма будет возможность прогнозировать дальнейшее его развитие. Сама концепция конституционализма (конституционное государство, конституционное управление, верховенство права) исходит из идеи естественного права и является буржуазно-демократической антитезой феодальной абсолютной власти. Именно с этого этапа и начинается институционализация конституционализма как концепция ограниченного управления в рамках Конституции.

В качестве инфраструктуры института конституционализма могут выступать правовые, социально-экономические и культурные предпосылки, такие как совершенствование системы законодательства согласно положениям Конституции; установление механизмов реализации положений международно-правовых актов, признанных Таджикистаном; создание постатейного комментария Конституции Конституционным Судом; обеспечение равных возможностей гражданам для участия в управлении государством и обществом и т.п.

Constitutionalism of Tajikistan: Law Issues of its Implementation and Development

Key words: *institute of constitutionalism, social-political essence of constitution, implementation of the Constitution, constitutional state, constitutional governance, constitutional society, constitutional regulation*

The present theme is one of the most actual in the science of constitutional law, the author gives the analysis of the constitutional-theoretical foundations of constitutionalism in the Republic of Tajikistan; social-legal prerequisites of its further perfection being presented as well. It is noted that only if infrastructure is organized a further development of constitutionalism may be prognosticated. The very conception of constitutionalism (constitutional state, constitutional governance, rule of law) proceeds from the idea of natural right and is a bourgeoisie-democratic antithesis to feudal absolute power. It is just that stage from which institutionalization begins as a conception of limited governance in the frames of the Constitution.

The following items may act as the infrastructure of the institute of constitutionalism: legal, social-economic and cultural prerequisites, such as perfection of the legislation system in accordance with the provisions of the Constitution; establishment of the mechanisms of realization of the provisions referring to the international-legal instruments recognized by Tajikistan; creation of a commentary to the Constitution by the Constitutional Court interpreting each article; insurance of equal availabilities for citizens in order the latters could take part in governing state and society, etc.

Роҷеъ ба муаллиф:

Мухторов Киromиддин Тоҷиевич, номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент, мудири кафедраи ҳуқуқи конституционии Донишгоҳи давлатии ҳуқуқ, бизнес ва сиёсати Тоҷикистон (Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Хуҷанд), e-mail: mkt-1977-20@mail.ru

Сведение об авторе:

Мухторов Киromиддин Тоҷиевич, кандидат юридических наук, доцент, заведующий кафедрой конституционного права Таджикского государственного университета права, бизнеса и политики (Республика Таджикистан, г. Худжанд), e-mail: mkt-1977-20@mail.ru

Information about the author:

Mukhtorov Kiromiddin Tochievich, candidate of Juridical Sciences, Associate Professor, chief of the Department of Constitutional Law under the Tajik State University of Law, Business and Politics (Tajikistan, Khujand), e-mail: mkt-1977-20@mail.ru